Ю. А. Романовська,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, Вінницький торговельно-економічний інститут,
Київський національний торговельно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0002-1099-0787

DOI: 10.32702/2306-6806.2020.5.116

МІСТО ЯК УРБОГЕОСИСТЕМА: СТРУКТУРА ТА ОСОБЛИВОСТІ

Yu. Romanovska,

PhD in Economics, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics

CITY AS A URBOGEOSYSTEM: STRUCTURE AND FEATURES

Центром урбаністики як науки є місто, яке сьогодні у межах системного підходу розглядається як урбогеосистема. Надано напрями дослідження урбогеосистеми з позицій системного підходу. Дослідження урбогеосистеми виконано в двох аспектах: об'єктивно-онтологічному (фундаментальні основи урбогеосистеми, найсуттєвіші аспекти її функціонування та об'єктивні властивості) та суб'єктивно-гносеологічному (логіка та особливості функціонування, її адекватність реальним подіям та процесам у зовнішньому середовищі). Розглянуто такі властивості урбогеосистеми, як дисипативність, ізоморфність, складність. Для пояснення сутності, структури та особливостей урбогеосистеми використано концепти теорії функціональних систем, структурного функціоналізму, теорії обміну на макрорівні П. Блау, конфлікціонізму Р. Дарендорфа. З використанням концептів зазначених теорій показано, що головним процесом в урбогеосистемі є взаємодія між її підсистемами та елементами, яка забезпечує її цілісність, яку є підстави визнати системоутворюючим чинником. Розкрито особливості взаємодії підсистем та елементів урбогеосистеми. Обґрунтовано вибір як системоутворювальною чинника урбогеосистеми взаємодію між її підсистемами та елементами.

The center of urban studies as a science is a city, which today is considered as an urban geosystem within the framework of a systematic approach. However, her research in various fields of knowledge (in socio-economic geography, aesthetics, sociology) and aspects (city economy, its socio-economic security, city management) is still carried out in the absence of a clear and generally accepted idea of the essence, structure and properties of the urbogeosystem, which sometimes leads to quite controversial conclusions and deprives the given recommendations of improving the functioning of urbogeosystems of the necessary validity.

The directions of the study of the urbogeosystem from the position of a systems approach are provided. The study of the urbogeosystem was carried out in two aspects: objective-ontological (fundamental principles of the urbogeosystem, essential aspects of its functioning and objective properties) and subjective-gnoseological (logic and features of the functioning of the urbogeosystem, its adequacy to real events and processes in the external environment). Such properties of the urbogeosystem as dissipativism, isomorphism, and complexity are considered. To explain the essence, structure and features of the urbogeosystem, the concepts of the theory of functional systems, structural functionalism, the theory of exchange at the macro level of P. Blau, and the conflictism of R. Darendorf were used. Using the concepts of these theories, it is shown that the main process in an urbogeosystem is the interaction between its subsystems and elements, which ensures its integrity, which they can recognize as a system-releasing factor. The features of the interaction of subsystems and elements of the urbogeosystem are disclosed. The choice of the system-forming factor of the urbogeosystem as the interaction between its subsystems and elements is substantiated.

Using the concepts of the theoretical approaches provided, the urbogeosystem is presented as a complex, internally differentiated and ordered integrity, the elements of which are in constant conflict because of their hidden or open struggle, the cause of which is the difference in interests of not only the elements themselves, but also people who not only act bearers of their interests, but also have their own interests, preferences, views and assessments, which, among other things, are based on decision-making within the limits of the competency ntsii on urbogeosistem functioning.

Ключові слова: місто, урбогеосистема, структура, особливість, взаємодія, системоутворювальний чинник.

Key words: city, urbogeosystem, structure, features, interaction, system-forming factor.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Макрополізація світу зумовила сучасну роль міста, яке завжди було осередком соціокультурної динаміки і мобільності, зосередженням сучасних технологій та

інноваційної активності. Саме у містах переважною мірою зосереджено промисловий і науково-технічний потенціали держави, фінансові та товарні ринки, формуються рішення, які визначають вектори її соціально-

економічного розвитку. За А. Вулфом, місто завжди уособлювало велику безліч конкуруючих реальностей (світів, інтенцій, світоглядів), було і є синтезом фундаментальної інституційної активності, полем ціннісної сепарації між традиційними і індустріальними суспільствами і економіками [1, с. 132], середовищем генерації, поширення і реалізації нових ідей в різних сферах суспільного буття (економічній, політичній, релігійній, культурологічній, науковій тощо).

Міста, що є результатом тривалих урбанізаційних процесів у світі, у сучасних умовах відіграють все більш значущу роль і в економіці, і у суспільстві країни, адже саме в них зосереджені підприємства з різноманітними видами діяльності, діяльність яких надає можливість мешканцям міст отримувати із заданою регулярністю заробітну плату, а місцевим бюджетам — надходження до міських бюджетів.

Конституювання і системне затвердження якісно нового простору суспільної свободи, довіри, солідарності та ступеня відповідальності громадян не лише за свою долю, а й за долю всієї міської спільноти, затвердження принципово нового способу мислення і виникнення внаслідок цього сукупності правил, можливостей, розрахунків, вміння жити і збагачуватися одночасно, раціоналізація суспільних відносин [2] зумовили виникнення нової дефініції для опису феномена міста у межах системного підходу — урбогеосистема. Якщо скористатися логікою С. Оптнера [3, с. 102], то саме урбогеосистема сьогодні способом вирішення проблем функціонування міського поселення.

Загалом попри роль міст у розвитку держави, сьогодні у вітчизняній науці не повною мірою вивчено низку аспектів функціонування урбогеосистем. Так, внаслідок складності урбогеосистем різного масштабу до кінця залишаються не з'ясованими питання їхньої структури та особливостей, виявлення системоутворювальних чинників, а також засоби їхньої операціоналізації, результати якої виступають у вигляді механізмів внутрішньої взаємодії компонентів такої системи, узгодженості соціальних і економічних процесів, що в ній перебігають, міри впливу на них управлінських рішень та забезпечення соціально-економічної безпеки урбогеосистеми. Водночас необхідно враховувати обмеженість ринкових механізмів у функціонуванні та розвитку урбогеосистеми будь-якого масштабу.

Місто як сучасну урбогеосистему не можна визнати достатньою мірою вивченим, хоча розвиток міст є однозначною ознакою яскраво виражених позитивних тенденцій в країні. Є певні підстави стверджувати, що українська наукова школа з регіоналістики пройшла повз феномену функціонування та розвитку урбогеосистем, сприйняла апріорі поняття "місто" без його належного вивчення. Адже у сучасних публікаціях вітчизняних дослідників знайшли відображення лише окремі аспекти функціонування та розвитку урбогеосистем, проте системності такі дослідження поки ще не набули.

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Урбаністика як наука про вивчення, планування і утворення міст, в межах якої вивчаються у тісному взаємозв'язку різноманітні міські системи, взаємодія мешканців міста з міським середовищем, розвивається за численними напрямками (так, П. Федорів в їхньому числі називає міське планування, міський дизайн, урбанізм як особливий спосіб міського життя, новий урбанізм як міський дизайн у людському масштабі, міська географія, urban studies або міждисциплінарні дослідження міста методами соціології, географії, політології, економіки, культурології та інших наук [4]).

Урбогеосистеми різного масштабу як форма організації життя населення поступово становляться багатоглядним об'єктом дослідження у різних галузях на-

уки: у соціально-економічній географії [5—7], естетиці [8], соціології міста [9]). Є окремі публікації з проблематики функціонування міст різного масштабу ([10—14]), а також соціально-економічної безпеки міста [15; 16].

Проте дослідження урбогеосистем у вітчизняній науці поки ще проводяться у відсутності чіткого та загальноприйнятого уявлення про їхню сутність, структуру та властивості, що призводить до отримання доволі спірних, а іноді і суперечливих висновків і позбавляє надані рекомендації щодо поліпшення функціонування урбогеосистем та їхнього розвитку необхідної обґрунтованості, не дозволяє повною мірою врахувати виявлені характеристики.

Є підстави стверджувати, що дослідження, присвячені економічному та управлінському аспектам функціонування урбогеосистеми, поки ще перебувають на стадії становлення (окремі публікації [17—19] не вирішують усього спектру проблем функціонування урбогеосистеми, тим більш що за влучним виразом П. Федорів міста є не лише засобом вирішення проблем, а й джерелом проблем [4]). Внаслідок цього дослідження економічного та управлінського аспектів функціонування урбогеосистеми є доволі фрагментарними, виняток становить лише такий її аспект як формування міських бюджетів та витрачання їхніх коштів. Більш того, дослідженню самій урбогеосистемі не вистачає системності та ґрунтовності, відсутності єдності у тлумаченні поняття "урбогеосистема" (щоправда, до деякої міри виправданої епістемологічним контекстуалізмом, відповідно до якого набір використовуваних імперативних понять для тлумачення змісту категорії "урбогеосистема" залежить від вибраної галузі наук, а в її межах — від вибраного підходу, що містить основні суттєві та необхідні, на погляд дослідника, ознаки категорії "урбогеосистема", які часто не укладаються в одне визначення).

Вихідними положеннями досліджень урбогеосистеми за багатьма напрямками має бути чітке уявлення про її сутність, структуру, властивості, системоутворювальні чинники, яке можна отримати з використанням концептів системного підходу та певних теорій. Їхня операціоналізація стосовно урбогеосистеми може допомогти зняти низку наявних невизначеностей, неточностей та прогалів у системі знань про урбогеосистему, усунути наявні суперечності і тим самим сприяти зміцненню теоретичного фундаменту урбаністики.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розгляд сутності та структури урбогеосистеми, її особливостей та системоутворювальних чинників.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Поняття "система" належить до найзагальніших та найуніверсальніших дефініцій, використовується у дослідженні поведінки найрізноманітніших об'єктів, перебігу значної сукупності процесів, виникнення та розвитку множини явищ, а тому її значеннєві варіації є численними.

Системний підхід визнано методологічною платформою у дослідженнях практично всіх галузей знань, основні його принципи та закономірності розроблено та перевірено у численних дослідженнях з різної проблематики. Не є винятком і дослідження сутності, структури та особливостей функціонування урбогеосистеми, яка є конкретною формою однієї з абстракцій системного аналізу.

Дослідження урбогеосистеми з позицій системного підходу має здійснюватися за такими напрямками:

структурування урбогеосистеми за проранжированими критеріями, що передбачає виявлення її компо-

Рис. 1. Критерії дослідження урбогеосистеми у ґносеологічному аспекті

нентів (елементів), встановлення зв'язків між ними, оцінювання міри тісноти та характеру зв'язків;

аналіз функцій урбогеосистеми;

виявлення "вертикальних" структурних зв'язків урбогеосистеми, що слугує підставою її диференціації за рівнями;

виявлення зовнішніх зв'язків урбогеосистеми;

встановлення закономірностей і тенденцій розвитку урбогеосистеми.

Науковою платформою таких досліджень має стати чітке визначення змісту поняття "урбогеосистема", її структури та властивостей.

Урбогеосистеми необхідно досліджувати в двох аспектах: об'єктивно-онтологічному та суб'єктивно-ґносеологічному [20, с. 43].

В об'єктивно-онтологічному аспекті з'ясовуються фундаментальні основи та першоначала виникнення та існування урбогеосистеми, виявляються найсуттєвіші аспекти та принципи її функціонування, а також об'єктивні властивості, тобто ті, які мають місце незалежно від поглядів та аспектів дослідження.

В об'єктивно-онтологічному аспекті урбогеосистему (цілісність як взаємодія елементів, які функціонують як єдина сутність, та як сукупність властивостей елементів [21, с. 12]) слід визначити як реальну, природну, відкриту, динамічну, соціально-економічну систему.

У суб'єктивно-ґносеологічному аспекті мають вивчатися логіка функціонування урбогеосистеми, особливості функціонування, зумовлені специфічними особливостями системи, її адекватність реальним подіям та процесам у місті, для чого необхідно досліджувати урбогеосистему з використанням концептів вибраних теоретичних підходів та більш чітких критеріїв дослідження (головні з них надано на рис. 1).

Використання наданих критеріїв дозволить ґрунтовніше дослідити урбогеосистему, знайти закономірності її функціонування, взаємозв'язки і відносини з системами вищого порядку, спростити урбогеосистему шляхом умовного розчленування (деагрегації або декомпозиції), метою чого, за І.М. Дудника, є ефективніше пізнання будь-якої системи [20, с. 43].

Урбогеосистема належить до антропних систем, що значно її ускладнює, оскільки функціонування та розвиток такої системи здійснюється на підставі рішень, що ухвалюють та виконують посадові особи в межах не лише своєї компетенції, а й з урахуванням власних інтересів, оцінок та бачення перспектив функціонування та розвитку урбогеосистеми, подій та процесів, що в ній відбуваються. Антропність урбогеосистеми дозволяє віднести її до керованих систем (до класу кібернетичних систем, тобто систем з управлінням) і, відповідно, розглядати як об'єкт управління.

Для розкриття сутності урбогеосистеми слід звернутися до деяких теоретичних підходів, кожен з яких в її дослідженні передбачає певний погляд у поясненні її сутності, акцентування уваги на її окремих особливостях, які опосередковано виражають не лише її сутність, а й систему внутрішніх та зовнішніх зв'язків та відносин, пошук пояснення об'єктивації виявлених особливостей у функціонуванні системи з використанням відповідного інструментарію.

У межах теорії функціональних систем П.К. Анохіна [22, с. 7] та структурного функціоналізму Т. Парсонса

[23] урбогеосистема виступає як функціональна система, що складається з певної кількості компонент (підсистем та елементів), які складають суперечливу єдність багатьох і цілого і активно взаємодіють. Кожна з компонент урбогеосистеми виконує свої функції, має певне призначення, а за рахунок соціальної взаємодії її елементів така система здатна до самоорганізації та саморегулювання.

Визнання урбогеосистеми єдиним цілим, що утворюється з певних частин, зумовлює актуальність розгляду її структури, що виступає важливою характеристикою цієї системи. У загальному вигляді структуру урбогеосистеми надано на рисунку 2. У найзагальнішому вигляді в урбогеосистемі слід виділити чотири підсистеми, кожна з яких складається з достатньо великої кількості елементів, які на рисунку 2 надано у найзагальнішому вигляді.

Проте рамки структурного функціоналізму для опису урбогеосистеми є доволі тісними — його концепти обмежені у поясненні природи взаємодії підсистем та елементів системи. Адже в урбогеосистемі взаємодія її елементів базується на інтеракції, тобто соціальній взаємодії у місті.

За Т. Парсонсом [23], урбогеосистему слід вважати організованою логічно і раціонально, такою, що перебуває в рівновазі, тобто функціонує без конфліктів завдяки тому, що кожен елемент виконує свою функцію, знає свою роль і правила взаємодії з іншими елементами (щоправда, Т. Парсонс визнавав, що повної рівноваги у соціально-економічній системі досягнути неможливо, але вважав, що суспільство повинно до цього прагнути). Але ж практика функціонування сучасних урбогеосистем їхню рівновагу не підтверджує або свідчить про перебування урбогеосистеми у стані рівноваги протягом обмеженого часу і то часто завдяки дії компенсуючих механізмів природного або штучного характеру. Тому у поясненні природи взаємодії в урбогеосистемі доцільно звернутися до концептів теорій соціальної взаємодії, зокрема до теорії соціальної дії Юргена Габермаса [24], теорії обміну на макрорівні П. Блау, в якій інституціональну поведінку пояснено з використанням положень структурного функціоналізму, символічного інтеракціонізму та конфліктологічних концепцій [25], та концепції поведінкової парадигми (люди поведуться інакше, ніж це прогнозує класична економічна теорія з її припущенням раціональності та егоїстичності) [26, с. 63].

Аналіз інтеракцій (процесів соціальної взаємодії) в урбогеосистемі дозволяє зрозуміти соціальну поведінку окремих людей, що мають певні владні повноваження у місті або є носіями інтересів окремих елементів урбогеосистеми (адже люди не просто виконують правила життя та соціальні ролі, в них є власні інтереси, власні оцінки подій та ситуацій, власні правила прийняття рішень), засоби здійснення і регулювання процесів соціальної інтеракції в урбогеосистемі.

Взаємодію між підсистемами та елементами урбогеосистеми є підстави вважати системоутворювальним чинником, виявлення якого є, за П.К. Анохіним [22, с. 7], обов'язковим у дослідженні системи.

Системоутворювальним чинником є ознака, яка об'єднує об'єкт в систему, [27, с. 67], об'єктивне явище, що характеризує здатність об'єкта виявляти і здобува-

Рис. 2. Загальний вигляд структури урбогеосистеми

ти системність, засіб виокремлення системи із середовища (засіб дослідження, пізнання системи) [28].

Взаємодія між підсистемами та елементами урбогеосистеми як процес забезпечує її цілісність та утворення кооперативних відносин між компонентами системи шляхом підтримування зв'язків обміну економічного характеру, відбувається з урахуванням неоднорідності елементів підсистем та нерівноцінності зв'язків між ними та поліструктурності. Такий процес є безперервним і саме завдяки його перебігу урбогеосистема функціонує і перебуває у постійному русі, який слугує підставою її розвитку.

Вибір саме взаємодії системоутворювальним чинником урбогеосистеми зумовлено таким.

Взаємодія підсистем та їхніх елементів в урбогеосистемі відображає, як показано в [29, с. 102], процеси впливу елементів один на одного, їхню взаємозумовленість, породження поведінкою одного елемента поведінки іншого або суттєву зміну стану низки елементів під впливом зміни одного елемента, що пов'язано з поняттям "структура системи".

Під впливом взаємодії в урбогеосистемі формується поведінка кожного з елементів системи, але за умови, що така поведінка, як мінімум, не суперечить інтересам елемента, а ще ліпше, задовольняє їх (повною мірою або частково). Якщо інтереси якогось з елементів урбогеосистеми порушуються, то такий елемент повністю або частково виходить із взаємодії з іншими, його поведінка починає порушувати цілісність урбогеосистеми. Тобто взаємодія елементів в урбогеосистемі зводиться не лише к обміну (інформацією, результатами праці, ресурсами та ін.), але переважною мірою к задоволенню інтересів елементів за результатами такого обміну. Іншими словами, в урбогеосистемі на першій план виходить саме взаємодія інтересів його елементів, результати якої визначають і цілісність системи, і результативність її функціонування, а також сприяють її рівновазі протягом певного часу, яка означає, що інтереси зв'язки її елементів збалансовані, а стан елементів відповідає один одному, що є підставою для розвитку системи, або перешкоджають задоволенню інтересів елементів урбогеосистеми.

Визнання узгодженості інтересів всіх елементів системи в їхній взаємодії, є радше, винятком, ніж постійним явищем. Тому суперечливість і навіть конфлікт інтересів елементів урбогеосистеми зумовлює доцільність її розгляду з позиції конфлікціонізму. За Р. Дарендорфом, в основі конфлікту у соціально-економічній системі лежать не просто протилежність інтересів і відносин його учасників, а глибокі відмінності інтересів. Тому для з'ясування природи конфлікту в

урбогеосистемі необхідно розуміти інтереси її елементів, поведінку їхніх носіїв, знати інтереси, які не збігаються, міру їхнього незбігу, а також усвідомлення цього незбігу учасниками конфлікту [30]. З точки зору конфлікціонізму, урбогеосистема завжди знаходиться у стані змін, а джерелом цих змін є конфлікт інтересів її елементів (як правило, у боротьбі за владу, багатство або престиж).

З одного боку, конфлікт інтересів елементів урбогеосистеми руйнує її цілісність, зменшує результативність функціонування, погіршує позицію окремих елементів, змінює баланс елементів, що суперничають. Але, з іншого

боку, будь-який конфлікт рано чи пізно у певній формі розв'язується, внаслідок чого відбувається розвиток урбогеосистеми, її оновлення, виникає спроможність до якіснішого виконання функцій, посилюється результативність її функціонування.

Взаємодія в урбогеосистемі є не лише системоутворювальним, а й системозберігаючим чинником, але за певної умови. Така взаємодія має бути достатньо тісною, щоб зберегти цілісність урбогеосистеми, забезпечити задоволення інтересів елементів та розвиток системи в цілому. Проте надмірна тіснота взаємодії між підсистемами та елементами урбогеосистеми може привести до не виправданого домінування одного з них і пригнічення інших.

Пропонований системоутворювальний чинник урбогеосистеми виходить з її природного походження, адже спочатку вона утворювалася окремими елементами, що об'єдналися в систему, в якій утворився зв'язок не лише однорідних, а й різнорідних елементів. І лише пізніше управлінські впливи на державному, регіональному та міському рівнях дозволили "добудувати" це поєднання елементів і сформуватися їм у вигляді урбогеосистеми. Якщо з якихось причин в урбогеосистемі зникає взаємодія її підсистем та їх елементів, що базується на зв'язках обміну, активність функціонування такої урбогеосистеми помітно зменшується, іноді до руйнування (повного або часткового).

Актуальність взаємодії в урбогеосистемі як системоутворювального чинника посилюється ще й тим, що у глобальній суспільній динаміці панівного становиться концепції "суспільства ризику" (У. Бек та Е. Гідденс), відповідно до якої суспільство виробляє не лише блага, але й ризики, поширення яких має безконтрольний, глобальний, надсоціальний та не класовий характер [31, с. 67], внаслідок чого виникає безліч ризикових ситуацій, для яких немає єдиного правильного рішення, а існує лише більший або менший вибір з безлічі ризикованих альтернатив [31—33]. Тоді роль нормативного та рушійного принципу урбогеосистеми починає відігравати її соціально-економічна безпека.

Як і усі реальні системи урбогеосистема є дисипативною, а відтак слід визнати притаманність їй відкритості, нерівноважності процесів, що в ній перебігають, та нелінійності.

Як дисипативна система урбогеосистема здійснює постійний обмін інформацією та ресурсами різного виду із середовищем, в якому вона виникла (регіон, держава), і є його невід'ємним елементом. Як тільки інтенсивність такого обміну зменшується, то погіршується стан урбогеосистеми, а при його припиненні урбогеосистема приходить до занепаду.

Яскравим прикладом є м. Детройт — один з центрів автомобілебудування країни, який у 1950 році був четвертим за чисельністю населення містом США. Занепад цієї урбогеосистеми розпочався у 70-і роки минулого століття, коли почала руйнуватися основа добробуту міста — автомобільна промисловість через суттєве зменшення попиту на автівки внаслідок паливної кризи та агресивного проникнення у США більш дешевих та якісних японських малолітражок. Упорядкована реакція цієї урбогеосистеми на події у зовнішньому середовищі виявилася вкрай недієвою, хаос зростав, а порядок у місті неухильно зменшувався. І сьогодні Детройт є практично зруйнованою урбогеосистемою: за останні 50 років місто втратило майже дві третини свого працездатного населення (близько 1,2 млн осіб), а у 2013 році стало першим в історії США містом-банкрутом із зовнішнім боргом у \$ 18,5 млрд [34].

Занепад та угасання м. Детройт ще й яскраво демонструють нелінійність урбогеосистеми (нелінійна реакція на вплив із зовнішнього середовища): загалом середні за інтенсивністю впливу збільшення цін на паливо та посилення конкуренції з японськими виробниками автівок призвели до величезних наслідків фактичного руйнування урбогеосистеми.

Дисипативний характер урбогеосистеми багато у чому зумовлений і суперечностями її двох головних підсистем — економічної та соціальної. В економічній підсистемі ресурси міста перетворюються на матеріальні блага, що споживаються у тому числі у соціальній підсистемі міста. Також у соціальній підсистемі міста спостерігаються процеси, які, як мінімум, протилежні процесам в економічній підсистемі, а то й перешкоджають їм. Пояснити цей феномен можна тим, що у функціонуванні обох підсистем головна роль належить людині, якій притаманні свої інтереси, мотиви поведінки, оцінки процесів, що відбуваються навколо неї.

Внаслідок суперечностей економічної та соціальної підсистем урбогеосистеми, яскраво вираженого її антропоного характеру та схильності до самоорганізації синтез порядку і хаосу є ще більш нерівноважним та більш схильним до динамічних коливань. Механізм цього синтезу, як зауважив О.П. Дзьобань, ускладнюється в багаторівневих соціальних утвореннях, що самоорганізуються [35], до яких, власне, і належить урбогеосистема.

Урбогеосистема перебуває у відносинах ізоморфізму із соціально-економічними системами регіону та держави завдяки визнанню ідентичності та тотожності форми та призначення систем. Визнання урбогеосистеми ізоморфною системою слугує підставою пояснення одноманітності функцій та призначення цих систем, їхнього змісту у діяльнісному аспекті, обов'язкового врахування в управлінні урбогеосистемою рішень, ухвалених у системах вищого порядку (регіон та держава), а також передбачає дотримання загальних правил розв'язання проблем, встановлених на рівнях соціально-економічної системи держави та регіону.

Урбогеосистема за низкою аспектів надзвичайно чутлива до впливу зовнішнього середовища, а її функціонування здатне породжувати низку проблем, серед яких найвиразнішими є екологічні, та сприяє формуванню штучних екосистем — природно-антропогенних комплексів урбанізованих територій. У цьому контексті будь яка зміна у вищих стосовно урбогеосистеми системах позначається не лише на її структурі, зв'язках, функціях та способах їхньої реалізації, а й на поведінці людей, наділених у місті певними повноваженнями.

За ознаками, наданими Ю. П. Сурміним, (склад, структура, функції, організація та еволюція або генезис) [27, с. 91] урбогеосистема належить до складних систем, причому складність системи має об'єктивний характер. Складність урбогеосистеми, об'єктивний ха-

рактер якої не залежить від контексту дослідження та його мети, як її властивість виявляється у:

великій кількості компонент (підсистем та їхніх елементів), різноманітності та щільності зв'язків між ними [20, с. 44];

ієрархічності та багатофункціональності системи [20, с. 44];

слабкій передбачуваності і, відповідно, "антиінтуїтивності" поведінки, наявності випадковостей у функціонуванні [36, с. 112];

активній взаємодії з системами вищого порядку (держава, регіон), залежності результативності функціонування від їхнього стану та обов'язковості виконання рішень, ухвалених у цих системах;

визнанні урбогеосистеми об'єктом управління.

Таким чином, урбогеосистема є складною соціально-економічною системою, а тому пояснення її сутності, структури та особливостей функціонування складно здійснити в межах одного теоретичного підходу. В цьому випадку використання контекстуального підходу втрачає сенс, оскільки перешкоджає отриманню цілісного уявлення про урбогеосистему. Пояснення змісту, призначення, структури та особливостей функціонування урбогеосистеми із застосуванням концептів кількох теоретичних підходів надає можливість отримати її цілісний образ.

З використанням концептів наданих теоретичних підходів урбогеосистему слід розглядати як складну, внутрішньо диференційовану та упорядковану цілісність, елементи якої перебувають у постійному конфлікті через їхню приховану або відкриту боротьбу, причиною якої виступає різність інтересів не лише самих елементів, а й людей, які не лише виступають носіями їхніх інтересів, а й ще мають власні інтереси, уподобання, погляди та оцінки, на які у тому числі спираються при прийнятті рішень у межах наданої компетенції щодо функціонування урбогеосистеми.

ВИСНОВКИ

Вихідними положеннями досліджень урбогеосистеми за багатьма напрямками має бути чітке уявлення про її сутність, структуру, властивості та системоутворювальні чинники.

Дослідження урбогеосистеми у двох аспектах об'єктивно-онтологічному (фундаментальні основи урбогеосистеми, найсуттєвіші аспекти її функціонування, об'єктивні властивості) та суб'єктивно-гносеологічному (логіка та особливості функціонування, адекватність реальним подіям та процесам у зовнішньому середовищі) з використанням концептів теорії функціональних систем, структурного функціоналізму, теорії обміну на макрорівні П. Блау, конфлікціонізму Р. Дарендорфа дозволило виявити її структуру, властивості (дисипативність, а відтак відкритість, нерівноважність, нелінійність), ізоморфність та складність.

Використання концептів зазначених теорій дозволило показати, що головним процесом в урбогеосистемі є взаємодія між її підсистемами та елементами, яка забезпечує її цілісність і яку є підстави визнати системоутворюваним чинником.

Описані властивості урбогеосистеми є підґрунтям для розвитку підходів до її вивчення як об'єкта управління та соціально-економічної безпеки, а їхнє розуміння та операціоналізація уможливають створення методологічної бази розвитку урбогеосистеми, закладають підвалини посилення якості управління нею та забезпечення її функціонування.

Література:

1. Вулф А. Винайдення Східної Європи: Мапа цивілізації у свідомості епохи Просвітництва; пер. з англ. С. Біленького і Т. Цимбала. К.: Критика, 2009. 592 с.
2. Теории и проблемы социологии города. URL: https://spravochnick.ru/sociologiya/sociologiya_goroda/

sociologiya_goroda_suschnost_problemy_osnovnye_ponyatiya/ (дата звернення 7.04.2020).

3. Оптнер С. А. Системный анализ для решения проблем бизнеса и промышленности; 2-е изд. М.: Концепт, 2003. 206 с.

4. Федорів П. Що таке критична теорія міста. Аналітичний журнал про місто. URL: <https://mistosite.org.ua/articles/kyiv-ne-novyi-berlin-shcho-take-krytychna-teoriia-mista> (дата звернення 13.04.2020).

5. Безрук В., Костріков С., Чуєв О. ГІС-аналіз функції урбогеосистеми з метою оптимізації розміщення закладів громадського харчування (на прикладі м. Харків). URL: <https://periodicals.karazin.ua/socesongoe/article/view/4165/3749> (дата звернення 6.04.2020).

6. Дронова О. Л. Новий урбанізм: у пошуках виходу з урбаністичного колапсу. Український географічний журнал. 2015. № 3. С. 33—41. URL: https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGJ_2015_3_33-41.pdf (дата звернення 29.03.2020).

7. Немець К., Немець Л. Особливості соціогеосистеми як об'єкта соціально-економічної географії. Часопис соціально-економічної географії. 2012. Вип. 12 (1). С. 39—44. URL: <https://periodicals.karazin.ua/socesongoe/article/view/6816/6307> (дата звернення 6.04.2020).

8. Некос А. Н., Мірошніченко В. В. Естетика урбогеосистеми (огляд досліджень). Вісник Одеського національного університету. Серія: Географічні та геологічні науки. 2013. Т. 18. Вип. 2. С. 118—126.

9. Артюх Г. О. Концепції міста в працях вчених-урбаністів чиказької школи. Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2008. Вип. 2. С. 347—351. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=--ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Vlnu_sociology_2008_2_26 (дата звернення 26.03.2020).

10. Жукова Н. В. Економічні інтереси сталого розвитку малих міст у системі економічної безпеки держави. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Вип. 14. Ч. І. С. 98—103.

11. Бабєць І. Напрями удосконалення державного стимулювання інноваційного розвитку економіки малих міст. Стратегічні пріоритети. 2009. № 1. С. 182—188.

12. Дронова О. Л., Лис Я. С. Управління міськими агломераціями: європейський досвід для реформ в Україні. Український географічний журнал. 2016. № 1. С. 47—52. URL: https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGJ_2016_1_47-52.pdf (дата звернення 11.04.2020).

13. Бабаєв В. М. Управління великим містом: теоретичні і прикладні аспекти: монографія. Харків: ХНАМГ, 2010. 306 с.

14. Когут І. Я. Велике місто як об'єкт управління і публічного врядування (на матеріалах міста Львова). Теорія та практика державного управління. 2009. № 3 (26). URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2009-3/index.html> (дата звернення 8.04.2020).

15. Плужник А. В. Концепція економічної безпеки міст України в умовах глобалізації. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2012. № 2 (53). С. 51—53.

16. Плужник А. В. Формування системи забезпечення економічної безпеки міста. Scientific Journal "ScienceRise". 2015. № 7/3 (12). URL: <http://journals-uran.ua/sciencrise/article/view/47225/43687> (дата звернення 14.04.2020).

17. Наконечний В. Моделі та технології управління містом. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2012-4/doc/4/05.pdf> (дата звернення 13.04.2020).

18. Протас В. М. Управління стратегічним розвитком міста. Актуальні проблеми державного управління. 2009. № 2. С. 254—261. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2009-2/doc/3/03.pdf> (дата звернення 2.04.2020).

19. Бабаєв В. М., Безуглий О. В., Корженко В. В. Сучасна модель управління містом. Енциклопедія державного управління: у 8 т. Т. 5: Територіальне управління Харків: ХарПІ НАДУ "Магістр", 2011. С. 397—398.

20. Дудник І. М. Вступ до загальної теорії систем: навч. посіб. Полтава: ПП "ППНВ", 2010. 129 с.

21. О'Конор Джозеф, Макдермотт Ієн. Системне мислення. Пошук неординарних творчих рішень; пер. з англ. Н. Сисюк. К.: Наш Формат, 2018. 240 с.

22. Анохин П. К. Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем. В кн.: Принципы системной организации функций: монография. М.: Наука, 1973. С. 5—61. URL: http://www.bio.bsu.by/phha/downloads/anohin_obscaia_teorija_fs.pdf (дата звернення 9.04.2020).

23. Парсонс Т. Социальная система (The Social System). М.: Академический проект, 2018. 529 с.

24. Габермас Ю. Постметафізичне мислення; пер. з нім. В. Купліна. К.: Дух і літера, 2011. 280 с.

25. Blau P. M. A Macrosociological Theory of Social Structure. The American Journal of Sociology. 1977. Jul., Vol. 83, no. 1. pp. 26—54. URL: https://www.suz.uzh.ch/dam/jcr:00000000-5489-62fb-ffff-ffffd5fe3dc8/5.2_blau.pdf (дата звернення 15.04.2020).

26. Бернштейн П. Фундаментальні ідеї фінансового світу. Еволюція = Capital Ideas Evolving. М.: Альпіна Паблішер, 2009. 256 с.

27. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ: уч. пособ. К.: МАУП, 2003. 368 с.

28. Королюк Ю. Г. Системоутворюючі фактори в державному управлінні регіональними соціально-економічними системами. Економіка та держава. 2009. № 10. С. 71—73. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/10_2009/24.pdf (дата звернення 5.04.2020).

29. Руденский Р. А. Антисипативное управление сложными экономическими системами: модели, методы, инструменты: монография. Донецк: ООО "Юго-Восток Лтд", 2009. 257 с.

30. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы; пер. с нем. Л. Ю. Пантинной. М.: РОССПЭН, 2002. 284 с.

31. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / пер. с нем. В. Седелника, Н. Федоровой. М.: Прогресс-традиция, 2000. 384 с.

32. Бек У. Жизнь в обществе глобального риска — как с этим справиться: космополитический поворот. Германия сегодня и завтра. 2012. № 10. С. 1—13.

33. Гидденс Э. Судьба, риск и безопасность. Тезис. 1994. № 5. С. 116—134.

34. Жигалкин Ю. Детройт. История упадка. URL: <https://www.svoboda.org/a/24945667.html> (дата звернення 17.04.2020).

35. Дзюбан О. П. Сучасна соціальна синергетика: до питання про визначення концептуальних основ. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. 2011. № 7. С. 3—15. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3537/1/Dzoban_3.pdf (дата звернення 11.04.2020).

36. О'Коннор Дж. Искусство системного мышления. Необходимые знания о системах и творческом подходе к решению проблем; пер. Б. Пинскера; ред. Ю. Рубаник. М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. 256 с.

References:

1. Vulf, L. (2009), Vynajdennia Skhidnoi Yevropy: Mapa tsyvilizatsii u svidomosti epokhy Prosvitnytstva [The invention of Eastern Europe: Map of civilization in the consciousness of the Enlightenment], Kritika, Kyiv, Ukraine.

2. spravochnick.ru (2020), "Theories and problems of city sociology", available at: https://spravochnik.ru/sotsiologiya/sotsiologiya_goroda/sotsiologiya_goroda_suschnost_problemy_osnovnye_poniatia/ (Accessed 7 April 2020).

3. Optner, S. L. (2003), *Sistemnyy analiz dlja reshenija problem biznesa i promyshlennosti* [System analysis to solve business and industry problems]; 2nd ed. Kontsept, Moscow, Russia.
4. Fedoriv, P. (2020), "What is critical city theory", *Analitichnyy zhurnal pro misto*, available at: <https://mistosite.org.ua/artists/kyiv-ne-novy-berlin-shcho-take-krytychna-teoriia-mista> (Accessed 13 April 2020).
5. Bezruk, V. Kostrikov, S. and Chuiev, O. (2020), "GIS-analysis of the function of the urbogeosystem in order to optimize the location of catering establishments (for example, Kharkiv)", available at: <https://periodicals.karazin.ua/socecongeo/article/view/4165/3749> (Accessed 16 April 2020).
6. Dronova, O. L. (2015), "New Urbanism: Searching for a way out of urban collapse", *Ukrains'kyj heohrafichnyy zhurnal*, vol. 3, pp. 33—41, available at: https://ukrgeo-journal.org.ua/sites/default/files/UGJ_2015_3_33-41.pdf (Accessed 29 March 2020).
7. Niemets', K. and Niemets', L. (2012), "Features of socio-geosystem as an object of socio-economic geography", *Chasopys sotsial'no-ekonomichnoi heohrafii*, vol. 12 (1), pp. 39—44, available at: <https://periodicals.karazin.ua/socecongeo/article/view/6816/6307> (Accessed 6 April 2020).
8. Nekos, A. N. and Miroshnychenko, V. V. (2013), "The aesthetics of urban geosystems (research review)". *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Heohrafichni ta heolohichni nauky*. T. 18 vol. 2. pp. 118—126.
9. Artiukh, H. O. (2008), "City concepts in the writings of urban scientists of the Chicago School", *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya sotsiolohichna*, vol. 2, pp. 347—351, available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJR&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASPmeta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=Vlnu_sociology_2008_2_26 (Accessed 26 March 2020).
10. Zhukova, N. V. (2017), "Economic interests of sustainable development of small cities in the system of economic security of the state", *Naukovy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 14, no. 1, pp. 98—103.
11. Babets', I. (2009), "Areas of improvement of the state stimulation of innovative development of economy of small cities", *Stratychichni priorytety*, vol. 1, pp. 182—188.
12. Dronova, O. L. and Lys, Ya. S. (2016), "Urban Aggregation Management: A European Experience for Reform in Ukraine", *Ukrains'kyj heohrafichnyy zhurnal*, vol. 1, pp. 47—52, available at: https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGJ_2016_1_47-52.pdf (Accessed 11 April 2020).
13. Babaiev, V. M. (2010), *Upravlinnia velykym mistom: teoretychni i prykladni aspekty* [Managing a big city: theoretical and applied aspects], KhNAMH, Xarkiv, Ukraine.
14. Kohut, I. Ya. (2009), "Big City as a Object of Governance and Public Governance (based on Lviv materials)", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, vol. 3 (26), available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2009-3/index.html> (Accessed 08 April 2020).
15. Pluzhnyk, A. V. (2012), "The concept of economic security of Ukrainian cities in the conditions of globalization". *Naukovy visnyk Poltav's'koho universytetu ekonomiky i torhivli*, vol. 2 (53), pp. 51—53.
16. Pluzhnyk, A. V. (2015), "Formation of the system of ensuring the economic security of the city", *Scientific Journal "ScienceRise"*, vol. 7/3(12), available at: <http://journals.urau.ua/sciencerise/article/view/47225/43687> (Accessed 14 April 2020).
17. Nakonechnyj, V. (2012), "Models and technologies of city management", available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2012-4/doc/4/05.pdf> (Accessed 13 April 2020).
18. Protas, V. M. (2009), "Managing the strategic development of the city", *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol. 2, pp. 254—261, available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2009-2/doc/3/03.pdf> (Accessed 2 April 2020).
19. Babaiev, V. M. Bezuhlyj, O. V. and Korzhenko, V. V. (2011), *Suchasna model' upravlinnia mistom. Entsiklopediia derzhavnoho upravlinnia* [Modern model of city management. Encyclopedia of Public Administration], vol. 5, Khar'RI NADU "Mahistr", Kharkiv, Ukraine.
20. Dudnyk, I. M. (2010), *Vstup do zahal'noi teorii system* [Introduction to the general theory of systems], PP "PPNV", Poltava, Ukraine.
21. O'Konor, Dz. and Makdermott, I. (2018), *Systemne myslennia. Poshuk neordynarnykh tvorchykh rishe* [System thinking. Search for extraordinary creative solutions], Nash Format, Kyiv, Ukraine.
22. Anokhyn, P. K. (1973), "Fundamental questions of the general theory of functional systems. Principles of system organization of functions", available at: http://www.bio.bsu.by/phha/downloads/anohin_obscaia_teorija_fs.pdf (Accessed 9 April 2020).
23. Parsons, T. (2018), *Sotsyal'naia sistema* [The Social System], Akademicheskij proekt, Moscow, Russia.
24. Habermas, Yu. (2011), *Postmetafizychnye myslennia* [Postmetaphysical Misery], Dukh i literatura, Kyiv, Ukraine.
25. Blau, P. M. (1977), "A Macrosociological Theory of Social Structure". *The American Journal of Sociology*, vol. 83, no. 1, pp. 26—54, available at: https://www.suz.uzh.ch/dam/jcr:00000000-5489-62fb-ffff-ffffd5fe3dc8/5.2_blau.pdf (Accessed 15 April 2020).
26. Bernstajn, P. (2009), *Fundamental'ni idei finansovoho svitu. Evoliutsiia = Capital Ideas Evolving* [Fundamental ideas of the financial world. Evolution = Capital Ideas Evolving], Al'pina Publisher, Moscow, Russia.
27. Surmyn, Yu. P. (2003), *Teoriia system y systemnyy analiz* [Systems theory and systems analysis], MAUP, Kyiv, Ukraine.
28. Koroliuk, Yu. H. (2009), "System-forming factors in public administration of regional socio-economic systems", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 10, pp. 71—73, available at: http://www.economy.in.ua/pdf/10_2009/24.pdf (Accessed 5 April 2020).
29. Rudenskyj, R. A. (2009), *Antysypatyvnoe upravlenye slozhnykh ekonomicheskikh systemamy: metody, metody, ynsumenty* [Antisipative management of complex economic systems: models, methods, tools], Yuho-Vostok Ltd, Donetsk, Ukraine.
30. Darendorf, R. (2002), *Sovremennyy sotsyal'nyy konflikt. Ocherk polityky svobody* [Modern social conflict. Freedom Policy Essay], ROSSPEN, Moscow, Russia.
31. Bek, U. (2000), *Obschestvo ryska. Na puty k druhomu modernu* [Risk society. On the way to another Art Nouveau], Prohress-traditsiya, Moscow, Russia.
32. Bek, U. (2012), "Living in a Global Risk Society — How to Deal With It: A Cosmopolitan Turn", *Hermannya sehodnia y zavtra*, vol. 10, pp. 1—13.
33. Hyddens, E. (1994), "Fate, Risk and Security", *Tezysy*, vol. 5, pp. 116—134.
34. Zhyhalkyn, Yu. (2020), "Detroit. History of decline", available at: <https://www.svoboda.org/a/24945667.html> (Accessed 17 April 2020).
35. Dz'oban', O. P. (2011), "Contemporary Social Synergetics: Towards a Definition of Conceptual Foundations", *Visnyk Natsional'noi iurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho*, vol. 7, pp. 3—15, available at: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3537/1/Dzoban_3.pdf (Accessed 11 April 2020).
36. O'Konor, Dzh. (2006), *Yskusstvo systemnoho myshleniya. Neobkhodnyye znaniya o systemakh y tvorcheskom podkhode k resheniyu problem* [The art of systems thinking. Essential knowledge of systems and a creative approach to problem solving], Al'pina Byznas Buks, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2020 р.